

دیپلماسی اقتصادی و سیاست همسایگی ایران و ترکمنستان

زهرا توکلی^۱

کیهان برزگر^۲

چکیده

در حال حاضر یکی از مؤلفه‌های حفظ همسایگی ایران با منطقه آسیای مرکزی، ظرفیت جغرافیایی می‌باشد. یکی از کشورهای این منطقه، ترکمنستان است که بر اساس اصل سیاست همسایگی و داشتن مرز مشترک، برای دستگاه سیاست خارجی کشور حائز اهمیت است. در این راستا، این پرسش مطرح می‌شود که الزامات و ظرفیت‌های سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران با ترکمنستان کدام‌اند؟ فرضیه پژوهش این است که قرار گرفتن ایران و ترکمنستان در منطقه هم‌جوار و وجود ظرفیت‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی میان دو کشور، بستر هم‌گرایی و همکاری میان دو کشور را فراهم می‌کند و این امر می‌تواند به کاهش تنگناهای سیاسی و اقتصادی برای ایران منجر شود. نتایج تحقیق نشان می‌دهند که ترکمنستان از نظر تاریخی و اقتصادی، اشتراکات فرهنگی با ایران دارد. به علاوه، این کشور دارای منابع گازی مشترک و زمینه‌های اقتصادی مختلف است. با در نظر گرفتن رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای رقیب و دشمن همچون اسرائیل و ایالات متحده آمریکا در این کشور از یک طرف و وجود تحریم‌های گسترده اقتصادی و تجاری و... توسط غرب، ترکمنستان می‌تواند بستری مناسب جهت واگرایی در فشارها بر ایران و کاهش اثر آن‌ها باشد. روش پژوهش، کیفی از نوع توصیفی-تحلیلی است و داده‌های آن به شیوه کتابخانه‌ای و از طریق فیش‌برداری جمع‌آوری می‌شوند.

واژگان کلیدی:

سیاست همسایگی، جمهوری اسلامی ایران، ترکمنستان، تعاملات دوجانبه، همکاری‌های منطقه‌ای.

درجه مقاله: علمی-پژوهشی

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۹/۳۰ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۱۱/۳۰

^۱. دانشجوی دکتری رشته علوم سیاسی (گرایش مسائل ایران)، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و

تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران- ایران tavakoli98099@gmail.com

^۲. دانشیار تمام‌وقت گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق، الهیات و علوم سیاسی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد

اسلامی، تهران- ایران (نویسنده مسئول) kbarzegar@hotmail.com

مقدمه

ظرفیت‌ها و الزامات سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران و ترکمنستان موضوع مورد بررسی این مقاله است. اساساً همسایگی به معنای تلاش‌های کشورهای همسایه در یک منطقه، برای شکل‌دهی به روابطی دوستانه، همکاری جویانه و پایدار بر اساس ارزش‌ها و منافع مشترک و کاستن از حوزه‌های تنش و تعارض در روابط است. در حال حاضر، همسایگی جمهوری اسلامی ایران با آسیای مرکزی و قفقاز عمدتاً بر پایه ظرفیت جغرافیایی ایران حفظ شده است. ایران در آسیای مرکزی، هم از بُعد منطقه راهبردی و هم از بُعد رابطه با کشورهای آن منطقه، ظرفیت‌های استفاده‌نشده بسیاری دارد. رویکرد «همکاری متقابل در قالب سیاست همسایگی» و توجه ویژه به کشورهای منطقه و مشخصاً پانزده کشور همسایه که لازمه آن تقویت مناسبات همه‌جانبه مقامات و مردم کشورهای همسایه و پیرامونی است، در اولویت سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران قرار گرفته است و مقام معظم رهبری، رئیس دولت سیزدهم و وزیر امور خارجه جمهوری اسلامی ایران در مناسبت‌های مختلف بر این اولویت تأکید کرده‌اند. علاوه بر این، توجه به «اصول دیپلماسی متوازن»^۱ که بارها مورد توجه مقام معظم رهبری هم بوده، یکی دیگر از موضوعات مورد تأکید در وزارت امور خارجه دولت سیزدهم است. در خصوص اهمیت توسعه مناسبات تهران با عشق‌آباد باید به این جمله مقام رهبری در دیدار با قربانقلی بردی‌محمداف، رئیس‌جمهوری ترکمنستان اشاره کرد که در آخرین سفر وی به تهران در ۱۳۹۴ روابط دو کشور را فراتر از صرف همسایگی جغرافیایی و در واقع نوعی «خویشاوندی» عنوان کرده بودند (وب‌گاه رهبری، ۱۳۹۴).

در این راستا، این پرسش مطرح می‌شود که چه ظرفیت‌ها و الزاماتی در سیاست همسایگی ایران و ترکمنستان وجود دارد؟ فرضیه پژوهش این است که همسایگی ایران و ترکمنستان و وجود ظرفیت‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی میان دو کشور، سبب فراهم شدن بستر هم‌گرایی و همکاری میان دو کشور شده است که این موضوع می‌تواند منجر به کاهش تنگناهای سیاسی و اقتصادی برای ایران شود؛ از این‌رو، جمهوری اسلامی ایران بایستی در راستای افزایش تعاملات دوجانبه در تمامی ابعاد به ویژه تجاری-اقتصادی و استفاده از ظرفیت‌های بالفعل و بالقوه همسایگی این کشور و همچنین مشارکت جدی در همکاری‌های منطقه‌ای، اقداماتی جدی در پیش گیرد. در این پژوهش رویکرد هم‌گرایی، به

^۱. دیپلماسی متوازن به این معنا که اهداف مختلف و متنوع سیاست خارجی در نقاط مختلف جهان پیگیری شود و تمرکز و توان دستگاه دیپلماسی به یک منطقه یا موضوع محدود نشود.

عنوان رویکرد مناسب جهت تبیین سیاست همسایگی ایران و ترکمنستان مبنا قرار گرفته است و ضمن بررسی بسترهای سیاست همسایگی ایران و ترکمنستان، الزامات سیاست همسایگی دو کشور و همچنین حضور و رقابت بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای به عنوان عاملی مهم و تأثیرگذار در سیاست همسایگی دو کشور بررسی می‌شوند، ضمن آنکه به چالش‌های امنیتی ناشی از هم‌جواری نیز می‌شود.

رویکرد هم‌گرایی^۱ و سیاست همسایگی ایران و ترکمنستان

در پی وقوع تحولاتی در روابط بین‌الملل و ظهور مناظرهٔ سوم در آن و بسط نظریه‌ها و رویکردهای گفتمانی و تفسیری در روابط بین‌الملل، تأکید بر عوامل غیرمادی در نظریه‌های منطقه‌گرایی نیز گسترش یافت، به طوری که نظریه‌های معناگرا در حوزهٔ مطالعات منطقه‌ای و منطقه‌گرایی ظهور کردند. این نظریه‌ها به جای معیارهای عینی در مطالعات منطقه‌ای که بر جغرافیا و وابستگی متقابل مادی تأکید داشتند، بریده‌ها و انگاره‌های شناختی، گفتمان و قدرت زبان، فرهنگ و به طور کلی ساختارهای غیرمادی و انگاره‌ای در مطالعات منطقه‌ای تأکید کردند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۸: ۱۰۳). این نظریه‌ها سعی کردند تا تعاریف و برداشت متفاوتی از منطقه و منطقه‌گرایی و به طور کل همکاری منطقه‌ای ارائه دهند و حوزه‌هایی به نسبت مغفول ماندهٔ منطقه‌گرایی و هم‌گرایی منطقه‌ای، همچون فرایند شکل‌گیری سامان و اجتماع سیاسی از راه قواعد و هنجارها، دگرگونی و دگردیسی هویت‌ها و نقش ایده‌ها، انگاره‌ها، زبان و گفتمان را که در نهایت به بر ساخته‌شدن منطقه می‌انجامند، توضیح دهند. بر اساس منطقه‌گرایی «منطقه آن چیزی است که ساخته می‌شود» و مناطق، پدیده‌های هویتی و شناختی هستند که تودهٔ مردم به طور عام یا نخبگان به طور خاص در آن‌ها احساس باهم بودن، تعلق داشتن به یکدیگر و سهیم بودن در ارزش‌ها و منافع مشترک دارند؛ از این‌رو آنچه کشورها و ملت‌ها را گرد هم می‌آورد، اشتراک‌های فرهنگی، اجتماعی، ارزشی و تاریخی هستند (روحی دهبنه، ۱۳۹۳: ۸).

اگرچه عوامل سیاسی، اقتصادی و امنیتی در هم‌گرایی منطقه‌ای مهم هستند؛ اما اساساً هم‌گرایی بدون وجود هویت منطقه‌ای شکل نمی‌گیرد. بر اساس منطقه‌گرایی این مفهوم «هویت منطقه‌ای» را در کنار مفاهیم مشترکی مثل «هوشیاری منطقه‌ای» و «خودآگاهی منطقه‌ای» نیز به کار می‌برند. این مفهوم که به عنوان نوعی از احساس و ارزش‌های مشترک

^۱. Convergence

در میان مردم یک منطقه فهمیده می‌شود، نه تنها می‌تواند از طریق همکاری و مشارکت عوامل اقتصادی، سیاسی و امنیتی، به تسریع پیوند یکپارچگی منطقه‌ای کمک کند، بلکه می‌تواند «خودفهمی» منطقه‌ای نیز ایجاد کند (روحی دهبه، ۱۳۹۳: ۱۴). در بحث هم‌گرایی، مفروض این است که دولت ملی به تنهایی قادر به تأمین نیازها و منافع ملی خود نیست و از سوی دیگر، دولت‌ها به طور فزاینده کارآمدی خود را برای برطرف کردن نیازمندی‌های بشری از دست می‌دهند؛ زیرا دیگر نمی‌توان برای تأمین نیازها متکی به سرزمین ملی شد، همچنین کشورها از همکاری با یکدیگر به منافع بیشتری دست می‌یابند. متفکرانی چون ارنست هاس، فیلیپ اشمیتر، تئوری لئون لیندبرگ، جوزف نای، رابرت کوهان و الرورنس شنمین در این زمینه صاحب‌نظر هستند (کوهن، ۱۳۹۹: ۱۳۵). اساساً هم‌گرایی در سیاست بین‌الملل، فرایندی است که در آن واحدهای سیاسی از به‌کارآمده اقتدار تام خویش برای رسیدن به هدف‌های مشترک صرف‌نظر و از یک قدرت فوق ملی پیروی می‌کنند (نصرتی و دیگران، ۱۳۹۶: ۴۵۱-۴۵۰). بر اساس تعریف هاس، هم‌گرایی بیشتر از آنکه هدف باشد، روندی است که یک سوی آن ادغام اقتصادی و سوی دیگرش اتحاد سیاسی و اتخاذ رویه‌های مشترک در سیاست‌های خارجی و امنیتی است. البته در دنیای واقعیت، حرکت از هر دو سوی طیف به سمت دیگر، تجربه شده است. اتحادیه اروپا در آغاز اهدافی صرفاً اقتصادی را دنبال می‌کرد؛ اما به تدریج در مسائل سیاسی نیز وارد شد. برعکس آن، آ.سه.آن، در ابتدا اهداف سیاسی و امنیتی را دنبال می‌نمود؛ اما بعدها همکاری‌های اقتصادی را به سیاهه همکاری‌ها افزود. به طور کلی، سه سطح تحلیل را باید برای مطالعات هم‌گرایی در روابط بین‌الملل در نظر گرفت. سطح اول، «هم‌گرایی در سطح نظام» است، فرایندی که طی آن دولت‌ها بخشی از اقتدار و قدرت تصمیم‌گیری خود را به نهادهای فوق ملی در مقیاس جهانی انتقال می‌دهند که باعث بالابردن کارایی تصمیم‌گیری بر پایه رفتارهای جمعی می‌شود؛ برای مثال می‌توان سازمان ملل را در این سطح قرار داد. سطح دوم، «هم‌گرایی منطقه‌ای» است که به موجب آن، تعدادی از دولت‌هایی که در مجاورت یکدیگر قرار دارند گرد هم می‌آیند تا یک اتحادیه سیاسی و اقتصادی فدرال را مانند اتحادیه اروپا به وجود آورند. سطح سوم، ارتباط مستقیم با ویژگی‌های ساختاری دولت‌ها دارد. هرچه واحدهای سیاسی از درجه بالای توسعه سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و... برخوردار باشند، بر میزان هم‌گرایی تأثیر زیادی دارد (کیانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۶۰). این برداشت از هم‌گرایی، بیشتر به مسائل اقتصادی در چهارچوب ایجاد اتحادیه‌های گمرکی و وضع

تعرفه‌های خاص در روابط کشورهای عضو یک اتحادیه اقتصادی مربوط می‌شود و از این نمونه به عنوان عاملی برای رشد اقتصادی جوامع یاد می‌گردد که به افزایش روابط اقتصادی و تجاری میان کشورها مثل جریان آزاد سرمایه و نیروی کار تأکید دارد (اکبری و غنی‌زاده، ۱۳۹۹: ۱۴۶). در زمینه گسترش ارتباطات فرهنگی، تسهیل سفر مردم مورد توجه قرار می‌گیرد. هم‌گرایی در زمینه امنیت نیز می‌تواند در حوزه رزمایش‌های نظامی، قراردادهای نظامی و همکاری در مبارزه با تروریسم مدنظر قرار بگیرد.

در بحث هم‌گرایی، اکثر کشورهایی که به لحاظ فرهنگی، تاریخی و قومیتی و یا مذهبی با ایران تشابهاتی دارند، درک نسبتاً خوبی در خصوص تعامل با ایران دارند و سابقه و وضعیت فعلی روابط نیز مؤید این مطلب است. این کشورها با حسن نیت به رفتار سیاسی جمهوری اسلامی ایران می‌نگرند و این حسن نیت نتیجه روابط فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی سالیان گذشته بوده که موجب هم‌فهمی شده است. جنس روابط این کشورها با ایران، پیشینی، عمیق و اغلب تاریخی است. طبیعتاً موضوعات همکاری و هم‌گرایی با توجه به بستر مفاهمه می‌توانند در اغلب عرصه‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و امنیتی تعریف و پیگیری شوند. این دسته از کشورها ایران را دشمن و حتی شاید رقیب خود نمی‌دانند و احتمال جنگ و درگیری میان آن‌ها کم است؛ از این رو تعامل و هم‌گرایی با این کشورها به نسبت ساده‌تر است (گوهری مقدم و بشیری لاحق، ۱۳۹۶: ۷۸). در این راستا، روابط ایران و ترکمنستان در چهارچوب نظریه هم‌گرایی قابل است. اشتراکات فرهنگی، قومی، مذهبی، تاریخی میان دو کشور و همچنین مجاورت جغرافیایی، زمینه‌های لازم جهت هم‌گرایی میان این دو کشور را فراهم کرده است.

بسترهای سیاست همسایگی ایران با ترکمنستان

در روابط میان ایران و ترکمنستان بسترها و ظرفیت‌هایی وجود دارند که سبب تقویت سیاست همسایگی میان این دو کشور می‌شوند. دو کشور ایران و ترکمنستان، حدود ۱۲۰۰ کیلومتر مرز مشترک دارند و ایران جزو اولین کشورهایی بود که استقلال ترکمنستان را از اتحاد جماهیر شوروی سابق به رسمیت شناخت. از همان زمان، دو کشور در حوزه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی و تجاری با یکدیگر ارتباط داشته‌اند. در این راستا، موضوعاتی چون «مجاورت جغرافیایی»، «تاریخ مشترک»، «دین مشترک»، «پیوندهای قومی»،

«ظرفیت‌های اقتصادی (به خصوص در حوزه سرمایه‌گذاری و مسیرهای ترانزیتی» از بسترهای سیاست همسایگی ایران با ترکمنستان محسوب می‌شوند.

مجاورت جغرافیایی: کشورهایی که دارای مجاورت جغرافیایی هستند، معمولاً قابلیت‌ها و ظرفیت‌های بیشتری برای توسعه روابط و هم‌گرایی مناسبات خود در حوزه‌های مختلف دارند. ایران و ترکمنستان هم از این قاعده مستثنا نیستند. ترکمنستان حدود ۱۲۰۰ کیلومتر مرز مشترک خشکی و آبی با ایران دارد و سه استان ایران با کشور ترکمنستان هم‌مرز هستند.

تاریخ مشترک: واقعیت این است که بخشی از تاریخ ایران با ترکمنستان مشترک است. در بیشتر دوره‌های تاریخی، بسیاری از کشورهای منطقه جزئی از تمدن ایران و تحت حکومت مرکزی ایران بوده‌اند. بر همین اساس، در زمینه‌های مختلف تاریخی با هم پیوندهای فراوانی دارند. بسیاری از شاعران و ادیبان بزرگ ایرانی اهل منطقه آسیای مرکزی و ترکمنستان بوده‌اند. همچنین بعضی از اقوامی که در ایران حکومت تشکیل داده‌اند مانند خوارزمشاهیان از این منطقه بوده‌اند. به صورت کلی، منطقه آسیای مرکزی جزو هویت تاریخی ایران باستان به حساب می‌آید. به دلیل آنکه وطن اصلی ترکمن‌ها خاک ترکمنستان است، تمام طوایف این کشور، در این سوی مرز یعنی خاک ایران دنباله قومی دارند از جمله تکه، یموت، گوگالن، نخورلی، ارساری و... شاخص‌ترین طایفه ساکن در ترکمنستان، تکه است (پسرک لو، ۱۳۹۳: ۶۳).

پیوندهای قومی: ایران پیوندهای قومی طبیعی با ترکمنستان دارد؛ از این رو، بر اساس رویکرد هم‌گرایی، عامل قومی می‌تواند یکی از ضرورت‌های همسایگی جمهوری اسلامی ایران با ترکمنستان باشد. وجود اقوام ترکمن در کشور ترکمنستان و همچنین وجود ترکمن‌ها در شمال ایران که اغلب مرزنشین هستند پیوند عمیقی میان اقوام ترکمن دو کشور به وجود آورده است. این فرهنگ، در اقوام هر دو کشور به صورت شاخصی مهم، سالیان متمادی وجود داشته دارد. بر اساس آمار انتولوگ، ترکمن‌ها در ۲۰۱۸، حدود ۲ درصد جمعیت ایران (Ethnologue, 2018) و ۸۵ درصد مردم ترکمنستان را تشکیل می‌دهند (Hierman, 2021: 311). در دره فرغانه که هنوز هم عنصر فرهنگی غالب، ایرانی است عید نوروز مفصل جشن گرفته می‌شود (امیراحمدیان، ۱۳۸۳: ۱۵۸). این مراسم در میان قوم ترکمن ایران و ترکمنستان به عنوان آیین، هر ساله برگزار می‌شود. بررسی عوامل و متغیرهای فرهنگی مردم ترکمن حاکی از آن است که آن‌ها در ابعاد مختلف نیای مشترک، زبان و ادبیات ترکمنی،

مفاخر حماسی و شخصیت‌های ادبی فرهنگی، برخی آثار باستانی، هنر ترکمنی و عناصر ساختاری سنت‌های اجتماعی، ذخایر و منابع غنی دارند؛ از این‌رو، توجه و اهمیت دادن به موضوع قوم‌گرایی، داشتن روابط خوب با همسایگان را ضروری می‌سازد.

دین مشترک: فارغ از تشیع، ایران با ترکمنستان، دین مشترک (اسلام) دارد. فارغ از اینکه چه برداشتهایی از دین در این کشور رایج است، به هر حال ایران و ترکمنستان، به عنوان کشور مسلمان شناخته می‌شوند. اگرچه با توجه به تفاوت برداشتهای ایران از اسلام با این کشور و نوع رویکرد ترکمنستان به دین، بعضاً عامل دین بیشتر از آنکه هم‌گرا باشد واگرا عمل می‌کند؛ اما در مجموع، دین می‌تواند عامل نزدیک کننده کشورهای به یکدیگر و یکی از ضرورت‌های تقویت کننده سیاست همسایگی باشد.

ظرفیت‌های اقتصادی: فرصت‌ها، ظرفیت‌های بالقوه‌ای هستند که نیاز به بهره‌گیری دارند و اگر نتوان به طور صحیح از آن‌ها بهره برد، نه تنها فرصت تلقی نمی‌شوند بلکه می‌توانند بعضاً تهدیدزا هم باشند. ایران در ارتباط با همسایگان خود در حوزه‌های مختلف، فرصت‌های متعددی داشته و همچنان دارد که بهره‌برداری از آن‌ها موضوع بسیار مهمی محسوب می‌شود. یکی از این فرصت‌ها، بهره‌گیری از ظرفیت‌های اقتصادی است که بر اساس رویکرد هم‌گرایی نیز یکی از عوامل تأثیرگذار بر سطح روابط کشورها است؛

صادرات انواع کالاها: جمهوری اسلامی ایران در حوزه‌های اقتصادی می‌تواند در تعاملات دوجانبه با این کشور روابط خود را افزایش دهد. این کشور با توجه به مجاورت جغرافیایی می‌تواند بازار خوبی برای محصولات باکیفیت و استاندارد، خدمات ایرانی و خدمات فنی- مهندسی صادراتی ایران باشند که تأثیر مثبت خود را بر درآمد، اشتغال و تنوع بخشی به بازارها می‌گذارد. همچنین اتصال شبکه‌های حمل و نقل و انرژی ایران اعم از خطوط انتقال برق یا گاز به منطقه و بازارهای ثالث، ظرفیتی ویژه برای ایران خواهد بود؛ از این‌رو، صادرات انواع کالاها به این کشور می‌تواند مزیت و فرصتی چشمگیر برای ایران محسوب شود. میزان صادرات ایران به ترکمنستان در ۱۳۹۹ طبق آمار اتاق بازرگانی، صنایع و معادن، ارزش ۱۳۵,۵۴۸,۷۹۵ دلار و میزان واردات از این کشور ارزش ۲۰,۰۵۳,۶۸۴ دلار داشته است (سازمان توسعه تجارت ایران، ۱۳۹۵ و سازمان صنایع و معادن، ۱۳۹۹).

وضعیت تجارت ایران و ترکمنستان
 (سازمان توسعه تجارت ایران ۱۳۹۵ و سازمان صنایع و معادن ۱۳۹۹)

سال	میزان صادرات ایران	میزان واردات ایران
۱۳۹۹	۱۳۵,۵۴۸,۷۹۵	۲۰,۰۵۳,۶۸۴
۱۳۹۸	ارائه نشده	ارائه نشده
۱۳۹۷	۳۹۹,۸۰۴,۸۹۳	۹,۲۹۹,۱۶۷
۱۳۹۶	ارائه نشده	۱۲,۷۷۲,۴۰۷
۱۳۹۵	ارائه نشده	۳۱,۸۵۴,۶۵۰
۱۳۹۴	۷۲۱	۶,۵۸۷,۹۷۲
۱۳۹۳	۹۹۷,۲۰۰,۱۰۳	۹۳,۲۰۳,۰۷۶
۱۳۹۲	۸۵۸,۶۱۸,۸۶۰	۷۷,۰۷۲,۶۲۶
۱۳۹۱	۷۴۹,۱۸۹,۶۳۶	۴۴,۴۱۳,۸۵۴
۱۳۹۰	۵۳۲,۴۵۷,۱۰۹	۷۷,۰۷۲,۶۲۶

برخی محصولات صادراتی ایران به ترکمنستان در ۲۰۱۸ (Trading Economics)

محصول	ارزش دلاری	محصول	ارزش دلاری
پلاستیک	۵۴.۱۲ میلیون دلار	ماشین آلات	۱۰.۹۸ میلیون دلار
محصولات آهن یا فولاد	۴۹.۳۳ میلیون دلار	شیشه و ظروف شیشه‌ای	۸.۶۰ میلیون دلار
سبزی‌های خوراکی	۳۹.۲۵ میلیون دلار	محصولات سرامیکی	۸.۴۵ میلیون دلار
قند و شکر	۲۸.۶۲ میلیون دلار	فرش و سایر کف‌پوش‌های نساجی	۸.۰۲ میلیون دلار
آهن و فولاد	۲۶.۳۶ میلیون دلار	غلات، آرد، نشاسته، فرآورده‌ها و فرآورده‌های شیر	۶.۷۱ میلیون دلار
میوه‌های خوراکی، آجیل، پوست مرکبات،	۲۴.۳۶ میلیون دلار	حیوانات زنده	۴.۲۰ میلیون دلار
چوب و محصولات چوبی، زغال چوب	۱۲.۶۷ میلیون دلار	قهوه، چای و ادویه‌جات	۳.۰۶ میلیون دلار
پسماندها، علوفه حیوانات	۱۲.۲۲ میلیون دلار	آلومینیوم	۱.۹۵ میلیون دلار ۲۰۱۸

سرمایه‌گذاری: ایران در سال‌های گذشته، در بسیاری از حوزه‌های اقتصادی، فرصت و منابع لازم را برای سرمایه‌گذاری در کشورهای آسیای مرکزی و از جمله ترکمنستان داشته است. ایران با اجرای موفق و پیگیرانه سیاست سرمایه‌گذاری می‌تواند در موقعیتی مناسب، مسیری خوب و مؤثر به سمت اروپا ایجاد کند. همچنین تسهیل برخی از امور و مراودات اقتصادی در حوزه‌های دیگر همچون بانکی یا گمرکی انجام‌شدنی است تا از این رهگذر، تعاملات اقتصادی دو و چندجانبه با آن کشورها افزایش یابد. همچنین سرمایه‌گذاری در حوزه انرژی به خصوص گاز، یکی از منابع سرمایه‌گذاری جمهوری اسلامی ایران در حوزه منابع گازی ترکمنستان محسوب می‌شود. تأکید ایران بر «سیاست همسایگی» و «دیپلماسی اقتصادی» به ویژه آنکه ترکمنستان دروازه ورود ایران به آسیای مرکزی محسوب می‌شود و سیاست‌های مدیریت وزارت نفت و شرکت ملی گاز ایران در زمینه «دیپلماسی گازی» و نگرانی ایران از کاهش یا افت فشار گاز در مناطق شمال شرق کشور در فصل زمستان با جود اقداماتی از جمله احداث خط لوله گازی دامغان- نکا در ۲۸ جولای ۲۰۱۷ هنوز کامل برطرف نشده است، از جمله دلایل ایران برای حل و فصل اختلافات گازی با ترکمنستان است. در مقابل، طرف ترکمنی نیز دلایل و ملاحظات خاص خود را برای حل و فصل اختلافات گازی با ایران دارد (Kaleji, 2021).

موقعیت اقتصادی ایران و ترکمنستان	
ترکمنستان	ایران
نیاز به اتصال به خطوط ریلی بین‌المللی جهت ترانزیت کالا	فرصت‌های مناسب ریلی ایران و سرمایه‌گذاری‌های کلان جهت کسب سود اقتصادی
ظرفیت بالای نفت و گاز و نیاز به شرکای صادراتی و خطوط انتقال	نیاز ایران به واردات گاز در فصول سرد و موقعیت ایران جهت سوآپ
نیاز به سرمایه‌گذاری‌های فنی و کمک‌های خارجی	خطوط انتقال انرژی ایران فرصتی مناسب برای انتقال انرژی
_____	توانایی بالای متخصصان ایرانی جهت انتقال کمک‌های فنی
_____	نیاز به شرکای تجاری جهت تأمین اقلام وارداتی و صادرات تولیدات داخلی

مسیرهای ترانزیتی: ایران با این کشور مباحث ترانزیتی زیادی از گذشته داشته و خواهد داشت. اتصال خطوط ریلی و ترانزیتی می‌تواند در توسعه مناسبات اقتصادی و حتی بر مسائل امنیتی و سیاسی هم تأثیرگذاری خاص خود را داشته باشد. در کشور ترکمنستان، قابلیت خط ریلی به سمت قزاقستان وجود دارد که از آنجا می‌تواند به سمت کشورهای آسیای مرکزی و روسیه متصل شود؛ اما به رغم سرمایه‌گذاری‌های صورت گرفته، زیرساخت‌های لازم برای استفاده از این مسیر ترانزیتی مهیا نشده است. اساساً راه‌آهن و «بندر خشک»^۱ دو زیرساخت مهم برای توسعه یک منطقه است. اگر این زیرساخت‌ها در منطقه مرزی و مهم‌تر از آن متصل به خطوط ریلی کشورهای همسایه همانند آنچه برون در استان گلستان باشند، به یقین سرعت توسعه را دوچندان می‌کند. راه‌آهن ایران-ترکمنستان-قزاقستان، آذر ۱۳۹۳ در منطقه مرزی اینچه برون استان گلستان افتتاح شد و عملیات اجرایی بندر خشک اینچه برون^۲ نیز آغاز شده است. این خط آهن در بخشی از مسیر خود با اتصال به کریدور شمال-جنوب، به آب‌های آزاد جنوب کشور نیز مرتبط می‌شود که ظرفیت دیگری برای حمل بار و مسافر خواهد بود.

طول کریدور شرقی دریای خزر حدود ۹۰۸ کیلومتر است که ۱۲۰ کیلومتر در قزاقستان، ۷۰۰ کیلومتر در ترکمنستان و ۸۸ کیلومتر آن در ایران احداث شده است. ضمن آنکه این

^۱ بندر خشک، به منطقه‌ای اطلاق می‌شود که حداقل به دو شبکه حمل‌ونقل به‌ویژه راه‌آهن دسترسی داشته و نیز در نزدیکی مناطق مرزی و گمرکی و مراکز تجمع کالایی آن‌ها واقع شده باشد. بهبود نظام حمل‌ونقل کشور با تکیه بر حمل زمینی کالا در فواصل طولانی توسط راه‌آهن و فواصل کوتاه توسط کامیون، کاهش قیمت تمام‌شده کالا، تسهیل عملیات گمرکی و استفاده از مرز به‌عنوان نقطه عبور، تسهیل تجارت آزاد به‌منظور ایجاد ارزش افزوده و تنظیم اقتصادی بازار، از جمله مزایای بندر خشک هستند. همچنین تقاضای نیاز به استفاده از اراضی حاشیه ساحل، افزایش کارایی حمل‌ونقل، بهبود وضعیت زیرساخت‌های مرتبط با حمل‌ونقل، بهبود وضعیت مالی و اقتصادی، افزایش سرمایه‌گذاری مستقیم کشورهای خارجی، تسریع توسعه اقتصادی و یکپارچه‌سازی لجستیکی مناطق داخلی کشور، بهبود فرایند توسعه پایدار و کاهش آثار زیست‌محیطی، از دیگر اهداف و مزایای مهم در راه‌اندازی بندر خشک است.

^۲ آب‌وهوای خشک منطقه اینچه برون که در شمال شهرستان گنبدکاووس و هم‌مرز با ترکمنستان است و امکان نگهداری کالاها بدون نگرانی در آن، وجود زمین‌های گسترده، کم‌بازده و ارزان در این منطقه برای ساخت انبارها، سیلوها و احداث مراکز دپوی بار، از مهم‌ترین ویژگی‌های اینچه برون برای احداث بندر خشک است که می‌تواند این منطقه را به بزرگ‌ترین مرکز انبارهای منطقه شمال شرق کشور برای توزیع کالاهای بازرگانان و واردات مواد اولیه موردنیاز واحدهای تولیدی و نیز مجتمع‌های صنعتی منطقه آزاد تجاری و صنعتی اینچه برون تبدیل نماید. در واقع، دسترسی آسان به شبکه ریلی راه‌های شریانی کشور، قراردادن در مسیر بارهای جاده‌ای- هوایی- ریلی و مسیرهای ارتباطی به بندرهای دریایی کشور، نزدیکی به مراکز تولید انبوه کالا و نزدیکی به مراکز مصرف انبوه کالا و مناطق ویژه و آزاد اقتصادی کشور، از دیگر مزایای ایجاد بندر خشک در اینچه برون است.

خط ریلی، کشورهای مشترک المنافع^۱ را به خلیج فارس و کشورهای جنوب شرقی آسیا متصل می‌کند؛ از این رو، تکمیل این دو زیرساخت مهم، علاوه بر توسعه منطقه‌ای، فرصت‌هایی ویژه برای توسعه مناسبات سیاسی، سرمایه‌گذاری، توسعه صنعت گردشگری و نیز ایجاد فرصت‌های شغلی بسیار برای گلستان، استان مرزی ایران با ترکمنستان، فراهم کند (ایرنا، ۱۳۹۵).

سال	روابط فرهنگی، اقتصادی و امنیتی ایران و ترکمنستان
دهه ۹۰ تاکنون	مطالعه و ساخت راه‌آهن قزاقستان- ترکمنستان- ایران با طولی بالغ بر ۸۱۳ کیلومتر دو کشور در زمینه مبارزه با افراطی‌گری، قاچاق مواد مخدر و انسان، تروریسم و سایر چالش‌های تهدیدکننده، افزایش رفت‌وآمدهای مردم دو کشور و پروازهای هوایی میان شهرهای مرکزی ایران و ترکمنستان توافق کردند.
۱۳۸۸-۱۳۸۷	رتبه دوم در سال‌های اخیر در بین ۶۳ کشور طرف معامله تجاری با ترکمنستان
۱۳۸۵	افتتاح پایانه مرزی مشترک
۱۳۸۳	آغاز تأسیس سد دوستی بین ایران و ترکمنستان
۱۳۸۰	امضای نه سند همکاری در زمینه‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی
۱۳۷۹	شبانه‌روزی شدن گمرگ مرزی ایران و ترکمنستان، گسترش روابط فرهنگی ایران و ترکمنستان در برگزاری نمایشگاه‌های نقاشی
۱۳۷۸	برگزاری هفته فرهنگی ایران و ترکمنستان که منجر به روابط اقتصادی جدیدی گردید.
۱۳۷۴	قرارداد ۲۵ساله گاز که پروژه خط لوله کردبچه- کردکوی نام گرفت.

(منبع: کوهکن، ۱۳۹۹: ۱۵۲-۱۵۱)

الزامات تقویت سیاست همسایگی با ترکمنستان

عوامل مختلفی وجود دارد که داشتن روابط خوب با همسایگان را برای جمهوری اسلامی ایران ضرورت می‌بخشد. برای عملیاتی کردن نگاه به شرق و سیاست همسایگی لازم است که ایران در حوزه سیاست‌گذاری به چند سیاست اولویت دهد: نخست، با بهره‌برداری از موقعیت ژئوپلیتیک و استفاده کاربردی از جغرافیا و اتصالات تاریخی، سیاست و اقتصاد را در نگاه به شرق در حوزه پیشبرد سیاست خارجی تقویت کند؛ دوم، گرایش به شرق نباید در یک قالب کلی و باهدف ائتلاف‌سازی ارزیابی شود؛ چون هر کشوری ویژگی‌ها و برداشت‌های خاص و

^۱. CIS

تاریخی خود را از حفظ منافع و امنیت دارد و به روابط دوجانبه اولویت می‌دهد؛ سوم، نگاه به شرق باید با محوریت منطقه‌گرایی و سیاست همسایگی و اتکا به روندهای مستقل سیاسی-اقتصادی دنبال شود. از این طریق، این سیاست پویایی‌های جدیدی به نقش فعال ایران در توازن قوای منطقه‌ای می‌دهد و بر ارزش استراتژیک ایران در نزد قدرت‌های غربی (آمریکا و اروپا) و شرقی (روسیه، چین و هند) می‌افزاید (برزگر، ۱۴۰۰: ۱۵). به عبارتی دیگر، موفقیت این رویکرد بستگی به الگوسازی و نگاه نوینی از «زنجیره اتصال منطقه‌ای کالا و سیاست» در حوزه همسایگی و کاربردی کردن منطق و اهمیت «جغرافیا» و «تاریخ» در قالب دیپلماسی فعال و ترانزیتی در حوزه پیرامونی کشورمان دارد (روزنامه شرق، آبان ۱۴۰۰). از آن سو، هرچه روابط ایران با کشورهای همسایه به سمت تخریب یا غیر دوستانه شدن و بعضاً خصمانه سوق پیدا کند، جریان‌ها و بازیگران مخالف و رقیب، جایگزین ایران در خلأ ایجادشده خواهند شد؛ از این رو، برخی از ضرورت‌های مهم تقویت سیاست همسایگی با ترکمنستان به شرح زیر هستند:

موقعیت ژئوپلیتیک و ضرورت‌های همکاری اقتصادی: این واقعیت وجود دارد که ایران و ترکمنستان ظرفیت‌های اقتصادی درخور توجهی دارند. برخی از این ظرفیت‌های اقتصادی در حوزه تعاملات دوجانبه بین کشورها نهفته است و برخی دیگر در نسبت با موقعیت ژئوپلیتیک و جغرافیایی ایران با این کشور قرار دارد؛ به عنوان مثال، ایران می‌تواند پل شمال به جنوب برای این کشور باشد و یا در ازای آن، ترکمنستان می‌تواند متصل‌کننده ایران به آسیای مرکزی و روسیه و به سمت اروپا باشد؛ بنابراین، موقعیت ژئوپلیتیک و الزامات اقتصادی ناشی از آن هم مؤلفه مهم دیگری به شمار می‌آید. اهمیت جایگاه ژئواکونومی ترکمنستان بیش از هر عاملی به ذخایر انرژی در این کشور مربوط می‌شود. این کشور ششمین دارنده بزرگ ذخایر گاز طبیعی در جهان است و در میان پانزده تولیدکننده برتر گاز طبیعی قرار دارد (EIA, 2016). بیشتر ذخایر نفتی این کشور در غرب ترکمنستان از جمله در پهنه ساحلی دریای خزر متمرکز شده است. از سوی دیگر، ترکمنستان اقتصادی رو به رشد دارد و با توجه به منابع سرشار نفت و گاز و پنبه از طریق سرمایه‌گذاری مشترک، صنایع پایین دست را گسترش داده و جزو معدود کشورهایی است که فرآورده نفتی صادر می‌کند. این کشور با فرآوری محصول پنبه و با اتکا به نیروی کار خود، صنایع فعال نساجی پیشرفته‌ای دارد که از بازار فروش بالایی در سطح جهان برخوردار است. همچنین با فروش سالانه مقدار زیادی گاز به کشورهای چوئ اوکراین و روسیه و چند کشور دیگر از جمله

ایران، درآمدهای سرشار کسب می‌کند. به دلیل آنکه ترکمنستان کشوری محاط در خشکی است، برای ترانزیت کالا از خاک کشورهای همسایه استفاده می‌کند؛ مانند خط آهن ترکمنستان که به شهر سرخس در شمال شرق ایران متصل است و از آنجا تا بندرعباس امتداد دارد (گزارش تجاری کشور ترکمنستان، ۱۳۹۹: ۴).

ترکمنستان با وجود دارا بودن ذخایر بزرگ گاز طبیعی در جهان، هنوز با چالش‌های بسیاری برای عرضه این ذخایر به بازارهای جهانی مواجه است. از نظر جغرافیایی، دور از بازارهای نهایی مصرف و فاقد زیرساخت‌های خط لوله کافی برای صادرات هیدروکربن است. همچنین، دیگر کشورهای آسیای مرکزی و حوزه دریای خزر، غنی از هیدروکربن با آب و هوای مناسب برای سرمایه‌گذاری بیشتر و دسترسی به بازار به عنوان رقبای مطرح ترکمنستان هستند. این کشور مشتاق است با ایجاد تنوع در مسیرهای صادرات منابع نفت و گاز، از داشتن خط انتقال انحصاری، یعنی خطوط روسیه فاصله بگیرد و جایگزین‌های دیگری نیز داشته باشد؛ اما باید سرمایه، کم‌های فنی و سیاسی برای خط لوله جایگزین دریافت کند (Indeo, 2018). ترکمنستان در تلاش برای یافتن مسیرهای انتقال انرژی، علاوه بر مسیر اصلی روسیه، همکاری با کشورهای دیگر را برای تأسیس زیرساخت‌های گاز و خطوط لوله پیگیری می‌کند. از منظر ژئواکونومی، ایران از سه جهت در کانون توجه قرار گرفته است: نخست، قرار گرفتن در کانون بیضی انرژی جهان؛ دوم، موقعیت ایران از لحاظ مسیرهای انتقال انرژی و نقش حیاتی این کشورها در امنیت جهانی انرژی؛ سوم، برخورداری از امنیت و مزیت جغرافیایی که از عوامل مهم زمینه‌ساز توسعه ترانزیت در یک کشور هستند. بر همین اساس، ایران همواره به عنوان یک مسیر ترانزیتی کوتاه و مناسب مورد توجه صاحبان بار بوده که جاده ابریشم نمونه بارز آن است. با توجه به قرار گرفتن چهار بندر مهم در جنوب، همچنین مرزهای شمالی کشور می‌توان مسیرهای زیر را برای کریدورهای شمالی- جنوبی در نظر گرفت که شامل محور چابهار- سرخس، محور بندرعباس- اینچه برون، امیرآباد، انزلی، آستارا و محور بندر بوشهر- جلفا، رازی است (یاری و دیگران، ۱۳۹۴: ۲۰۳-۲۰۷). ارزیابی حجم مبادلات اقتصادی کشورها، معیار خوبی برای بررسی میزان همکاری کشورها است. بررسی مبادلات اقتصادی ایران با ترکمنستان نشان می‌دهد عمده صادرات ترکمنستان به ایران، گاز، برق و برخی محصولات کشاورزی است و ایران نیز به آن کشور مواد غذایی، مصالح ساختمانی، لوازم خانگی و محصولات فلزی صادر می‌کند؛ اما با توجه به ظرفیت‌های موجود، تعاملات اقتصادی دو کشور در سطح مناسبی قرار ندارد. میزان

صادرات ایران به ترکمنستان در ۱۳۹۹ طبق آمار اتاق بازرگانی، صنایع و معادن به ارزش ۱۳۵,۵۴۸,۷۹۵ دلار و میزان واردات از این کشور ۲۰,۰۵۳,۶۸۴ بوده است (اتاق بازرگانی، صنایع و معادن). با آنکه جمهوری اسلامی ایران طی سال‌های پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، یکی از شرکای اصلی تجاری ترکمنستان بوده؛ اما طی سال‌های اخیر این مبادلات تحت تأثیر عوامل مختلفی با کاهش جدی همراه شده است. بر اساس گزارش سازمان توسعه تجارت ایران، در حالی که در ۱۳۹۵ مبادلات تجاری دو کشور در مجموع ۵۷۹ میلیون دلار بود، در ۱۳۹۹ این رقم به ۱۳۳ میلیون دلار کاهش یافته است. برخی کارشناسان یکی از علت‌های کاهش مبادلات تجاری دو کشور را نقش آمریکا و مسئله «تحریم‌های بین‌المللی» ارزیابی می‌کنند. البته اختلاف نظرهای سیاسی که در ۲۰۱۷ در نتیجه پرونده بدهی گازی ۱,۸ میلیارد دلاری ایران به ترکمنستان به وجود آمد دلیل دیگری است که دولت ترکمنستان و شماری از تاجران این کشور را واداشت تا تمایل کمتری برای تجارت با ایران داشته باشند (کوهکن، ۱۳۹۹: ۱۴۴).

حضور و رقابت بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای

اساساً بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای با توجه به سطح قدرت ملی خود، همواره درصدد توسعه دامنه نفوذ و اثرگذاری در ورای مرزهای خود، به ویژه در مناطق و کشورهای بااهمیت جهان هستند. کشور ترکمنستان نیز به دلایلی مانند قرارگیری در همسایگی روسیه و ایران، داشتن ذخایر بزرگ گاز و نفت، قرارگیری در حاشیه خزر و... توجه قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای از جمله ایالات متحده آمریکا، روسیه و اسرائیل را جلب کرده است. این بازیگران در ترکمنستان اهدافی را دنبال می‌کنند که پیامدهایی برای منافع ملی جمهوری اسلامی ایران دارد.

اهداف حضور غرب و آمریکا در حوزه همسایگی ایران: در ارتباط با کشورهای منطقه، غرب و در رأس آن، آمریکا در راستای تثبیت تسلط خود در این منطقه از جهان، سیاست دوگانه‌ای را به اجرا گذاشته است: از یک سو با اعمال در میان کشورهای منطقه و نیز بهره‌گیری از ابزار تحریم‌های بین‌المللی، مانع از سرمایه‌گذاری در بخش صنایع نفت و گاز و نیز عبور خطوط لوله انتقال انرژی‌های غیر هم‌سو و همچنین پیوستن خطوط لوله انتقال انرژی منطقه می‌شود. از سوی دیگر، برای توسعه زیرساخت‌های صنایع نفت و گاز کشورهای منطقه، به طور مستقیم سرمایه‌گذاری می‌کند. غرب و آمریکا، در راهبرد منطقه‌ای

خود در اوراسیا و در راستای تأمین منافع حیاتی خود در این منطقه از جهان، هدف‌های مهمی را پیگیری می‌کنند که عبارت‌اند از: (Aliyev, 2020; Rumer & Other, 2016) موقعیت جغرافیایی و منابع طبیعی آسیای مرکزی؛ تسلط بر منطقه به دلیل مشارکت فزایندهٔ چین در منطقه در سال‌های اخیر، همراه با نفوذ سیاسی قوی روسیه از طریق افزایش حضور نظامی در منطقه، جلب موافقت و تقویت مناسبات منطقه با نهادها و تأسیسات غربی همچون ناتو؛ دور کردن کشورهای آسیای مرکزی از روسیه، چین و ایران و مشارکت آن‌ها در پروژه‌های امنیتی و انرژی منطقه‌ای تحت حمایت ایالات متحده. آسیای مرکزی دست خوش تغییر ژئوپلیتیک اساسی است که مستلزم نقش‌های جدید و روابط جدید با چین، اروپا، ایران، روسیه، آسیای جنوبی و ایالات متحده است. این تغییرات با هم، جهت‌گیری ژئوپلیتیک آسیای مرکزی را به سمت آسیا متمایل کرده و از اروپا و ایالات متحده دور خواهد کرد؛ جلوگیری از نفوذ اسلام سیاسی در میان جمهوری‌های تازه استقلال‌یافتهٔ مسلمان‌نشین؛ بهره‌گیری منفعت طلبانه از منابع انرژی آسیای مرکزی در پوشش توسعهٔ اقتصادی و امنیت و ثبات کشورهای منطقه (15: Nichol, 2013).

اهداف حضور اسرائیل در حوزهٔ همسایگی ایران: اسرائیل در ترکمنستان، سفارت خود را ایجاد کرده و به توسعهٔ روابط خود به خصوص در حوزهٔ اقتصادی مبادرت ورزیده است. بر اساس دکترین سیاسی-امنیتی بن‌گورین، رژیم اسرائیل باید اتحادها و ائتلاف‌های منطقه‌ای در حلقهٔ دوم همسایگان، یعنی همسایگان غیر عرب، اتخاذ کند که در دوران حکومت پهلوی دوم، ایران نقش بسزایی در تحقق این دکترین داشت (10: Rand, 2011). پس از فروپاشی شوروی، اسرائیل کشورهای نوین منطقهٔ قفقاز و آسیای مرکزی را مناسب‌ترین جایگزین‌های ایران در این دکترین تعریف کرد و در چند سال گذشته حجم روابط خود را با کشورهای جمهوری آذربایجان و گرجستان در زیرسیستم قفقاز و قزاقستان و ازبکستان در زیرسیستم آسیای مرکزی افزایش داده است. در تداوم و استمرار این استراتژی در منطقهٔ آسیای مرکزی، ترکمنستان نقش مهمی ایفا می‌کند. مؤلفه و متغیری چون مرزهای گسترده با ایران، نگاه خرابکارانهٔ آنان به ایران و جلوگیری از روابط دوستانهٔ ایران و ترکمنستان در اتخاذ این راهبرد مؤثر بوده است (1: Sadykov, 2013) و افتتاح سفارت اسرائیل در این کشور با فاصلهٔ ۴۰ کیلومتری از مرزهای ایران (فاصلهٔ عشق آباد با مرز باجگیران)، زمینه‌های اولیه برای شکل‌گیری رویکرد خصمانه در قبال جمهوری اسلامی ایران را در پی خواهد داشت. حوزهٔ انرژی دیگر، زمینهٔ نفوذ اسرائیل در ترکمنستان طی

سال‌های اخیر بوده است. در حال حاضر، غالب نفت و گاز اسرائیل توسط روسیه، قزاقستان و ترکمنستان تأمین می‌شود (Sadykov, 2013(1)). در حال حاضر، شرکت‌های اسرائیلی در پروژه بازسازی بزرگ‌ترین پالایشگاه نفت ترکمنستان حضور فعال دارند. در این راستا، در پروژه خط لوله انتقال گاز ترکمنستان به ترکیه، شرکت مرهاو^۱ اسرائیلی یکی از مشاوران دولت ترکمنستان بوده است. در پروژه‌های انتقال انرژی خزر نیز اسرائیل همواره به دنبال دریافت سهمی جدی بوده است (فلاح، ۱۳۸۹: ۱۰۲).

اهداف حضور روسیه در حوزه همسایگی ایران: آسیای مرکزی به عنوان منطقه‌ای مهم و استراتژیک، از جایگاه مهمی در سیاست‌های امنیتی و خارجی روسیه برخوردار است. امنیت انرژی مهم‌ترین عامل حضور روسیه در منطقه است. انتقال انرژی منطقه از طریق خاک روسیه به بازارهای اروپایی سود سرشاری را برای دولت روسیه در بر دارد و تسلط بر منابع انرژی می‌تواند تسلط روسیه بر بخش عظیمی از انرژی جهان را تضمین کند و در شرایط کنونی که اهمیت انرژی در جهان در حال افزایش است، برتری یک کشور در عرصه انرژی به افزایش قدرت اقتصادی و سیاسی هرچه بیشتر آن در روابط بین‌الملل می‌انجامد و روسیه سعی دارد در این کار پیشگام باشد تا بتواند با استفاده از اهرم انرژی، اهداف خود را در جهان عملی کند (کولایی و اله‌مرادی ۱۳۹۰: ۳۲). روسیه از بازیگران اصلی انرژی در جهان است و نقش انرژی را برای رسیدن به اهداف سیاست خارجی خود مورد توجه قرار داده است.

با توجه به محصور بودن آسیای مرکزی در خشکی، روسیه می‌تواند نقش مهمی در انتقال منابع انرژی از کشورهای آسیای مرکزی به بازارهای جهانی به ویژه اتحادیه اروپا بازی کند. در این راستا، اهمیت منابع انرژی ترکمنستان، مسیرهای فعال صادرات گاز ترکمنستان، جلوگیری از نفوذ قدرت‌هایی چون چین و آمریکا^۲ در این کشور از دلایل اهمیت ترکمنستان برای روسیه محسوب می‌شوند (کولایی و عزیزی، ۱۳۸۹: ۱۰۸). آشکار است که در صورت اولویت ندادن جمهوری اسلامی ایران به سیاست همسایگی، نقش بازیگران منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای در این کشورها گسترده‌تر خواهد شد که بدون تردید منافع و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را با چالشی جدی مواجه خواهد کرد؛ بنابراین، ایفای نقش و بازیگری فعال در دو منطقه آسیای مرکزی و قفقاز به ویژه در این سه کشور و

^۱. Merhav

^۲. منطقه آسیای مرکزی از نظر استراتژیک، حوزه امنیتی روسیه شمرده می‌شود و حضور قدرت‌های بیگانه در آن خواهان‌خواه بر امنیت روسیه تأثیرگذار است.

مواجههٔ سنجیده با اقدامات بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای (که طبعاً یک بخش مهم از رویکردها و راهبردهایشان، معطوف به ضدیت یا اقدام علیه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران است)، مهم‌ترین ضرورت سیاست همسایگی برای ایران محسوب می‌شود.

موانع سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران با ترکمنستان

جمهوری اسلامی ایران برای بهره‌گیری از فرصت‌ها و ظرفیت‌های سیاست همسایگی با ترکمنستان با موانع و چالش‌هایی مواجه است که آگاهی از آن‌ها می‌تواند راهگشایی جهت استفادهٔ مناسب از این فرصت‌ها شود.

نظام سیاسی کشور ترکمنستان: در این کشور، رئیس‌جمهور بیش از هر زمان دیگری تعیین‌کنندهٔ تحولات سیاسی، اقتصادی و فرهنگی است. هر پروژهٔ قابل‌ذکری نیاز به فرمان ریاست جمهوری دارد. بدون تماس مستقیم شخصی با رئیس‌جمهور، معاونان نخست‌وزیر یا وزرای وی، هیچ کاری در کشور نمی‌توان انجام داد (Turkmenistan Country Report 2020). با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، استقلال ناخواسته‌ای برای همهٔ جمهوری‌های آسیای مرکزی از جمله ترکمنستان رقم خورد، به گونه‌ای که فقدان آمادگی سیاسی این جمهوری برای مواجهه با اوضاع سیاسی جدید در ابعاد داخلی و خارجی، تأثیرات درخور ملاحظه‌ای بر جای گذاشت. نظام‌های سیاسی استبدادی، همان طوری که در سیاست‌های داخلی خود از روش‌های خشونت‌آمیز استفاده می‌کنند در سیاست خارجی خود نیز به طور معمول همواره با همسایگان خویش در حالت درگیری به سر می‌برند (ابوالحسن شیرازی، ۱۳۹۷: ۱۵).

ضمن آنکه کشورهایی که از نظر سیاست خارجی درون‌گرا هستند و در رویارویی با مسائل جهانی همواره از خط‌مشی انزوای طلبانه پیروی می‌کنند، تمایل چندانی برای هم‌گرایی با سایر کشورها از خود نشان نمی‌دهند. رسیدن به هم‌گرایی منطقه‌ای در میان کشورهای آسیای مرکزی به تنهایی و یا با حضور برخی از کشورها میسر نیست. در این میان، هر چند سه کشور تاجیکستان، قزاقستان و قرقیزستان از هر اقدامی در جهت هم‌گرایی منطقه‌ای جانب‌داری می‌کنند؛ اما ترکمنستان و ازبکستان در جریان هم‌گرایی فعال نیستند و همواره مشاهده می‌شود که ازبکستان در دامن زدن به اختلافات میان همسایگان پیشگام بوده و دنیای خود را از دیگران جدا می‌کند. همهٔ این‌ها مانعی مهم در رسیدن آسیای مرکزی به هم‌گرایی منطقه‌ای است (ابوالحسن شیرازی، ۱۳۹۷: ۱۶). پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، ترکمنستان در مسیر انتقال از نظام کمونیستی به نظام مبتنی بر حضور مردم، حرکت کندی را در پیش گرفت. روند غرب‌گرایی که از روسیه آغاز شده بود، در این منطقه

نیز با تقلید از الگوهای غربی ساختارهای سیاسی دنبال شد. اگرچه در نظام سیاسی ترکمنستان نخست به حکومت مبتنی بر قدرت پارلمان توجه گردید؛ اما با توجه به فرهنگ سیاسی نخبگان آسیای مرکزی، تعادل‌های مبتنی بر قانون اساسی و نهادهای واقعی قدرت سیاسی، در عمل دچار اختلاف شده‌اند (کولایی: ۱۳۷۶: ۷۲). براینده ماهیت اقتدارگرایانه در عرصه سیاست داخلی کشور ترکمنستان که با شاخص‌هایی چون محدودیت انتقال و چرخش قدرت، ضعف نهادسازی، تضعیف روند دولت‌سازی و ملت‌سازی همراه بوده است (Bohr, 2016: 1-2). در عرصه سیاست خارجی هم، چالش‌هایی را برای کشورهای منطقه، به ویژه ایران، ایجاد نموده است که تفاوت در ماهیت دمکراتیک ایران با کشورهای اقتدارگرای منطقه، تأثیر منفی بر گسترش همکاری‌های دو طرف بر جای نهاده است. از نتایج تفاوت‌های دو طرف در عرصه ایدئولوژیک و نظام‌های سیاسی در منطقه، تفاوت در سیاست خارجی و در عرصه تصمیم‌گیری‌های دو طرف است که این امر باعث ائتلاف نیرو در جهت هم‌گرایی و تقویت نیروهای واگرا است. همچنین به دلیل نظام سیاسی بسته و اقتدارگرای این کشور و فساد و فقدان شفافیت عمومی در سیستم نظارتی، شرایط دشواری را برای سرمایه‌گذاری خارجی ایجاد کرده است و تصمیمات برای هرگونه سرمایه‌گذاری خارجی باید با مشورت بالاترین رده‌های رهبری صورت گیرد. همچنین شرکت‌های خارجی همچنان در برابر مداخلات سیاسی و سلب مالکیت خودسرانه‌های آسایب‌پذیر هستند (Bohr, 2016: 3)؛ از این رو، ضمن اینکه این شرایط، چالش‌هایی را برای جمهوری اسلامی ایران جهت گسترش همکاری‌ها ایجاد می‌کند، ارتباط گیری مناسب با این کشورها با ساختارهای سیاسی بسته، نیاز به تعاملات بیشتر دستگاه دیپلماسی کشور و شناخت کافی از این ساختارها جهت اتخاذ تصمیم‌های مناسب و کارآمد دارد.

اقتصاد دولتی و انحصاری در کشور ترکمنستان: چالش دیگر در این کشورها که باعث ایجاد موانع فراوان در مسیر توسعه واقعی روابط شده است، ساختارهای اقتصادی دولتی در بیشتر کشورهای این مناطق است. در ترکمنستان، تمام شرکت‌های نفتی و ساختار اقتصادی زیر نظر و سلطه‌خاندان حاکم این کشور است (Rumer & et.al., 2016)؛ بنابراین، در این کشور علاوه بر اینکه حکومت‌هایی بسته و تک‌نفره در ساختار سیاسی حاکم است، در حوزه اقتصادی هم تمام منافع اقتصادی در اختیار نظام سیاسی حاکم است (Leonard, 2021). دولت ترکمنستان بوروکراسی سختی دارد که فعال اقتصادی بخش خصوصی به راحتی نمی‌تواند با نظام اقتصادی این کشور وارد مذاکره شود. با توجه به اینکه اقتصاد ترکمنستان دولتی است، فعالان اقتصادی بخش خصوصی ایران در صورت بروز

مشکل تجاری به دلیل فقدان امنیت در این کشور تهدید می‌شوند. (دنیای اقتصاد، شهریور ۱۴۰۰)؛ از این رو از عوامل گوناگونی که در مسیر تحرک اقتصادی ایران در ترکمنستان می‌تواند مشک آفرین باشد، مهم‌ترین مسئله، اقتصاد ضعیف و شکننده کشور ترکمنستان است. «صنایع توسعه‌نیافته»، «کمبود نیروهای ماهر و نخبه»، «فقدان سازمان تجاری فعال و منسجم»، «ضعف بخش خصوصی و دراختیاربودن ابزارهای اقتصادی در دست دولت»، «وجود فساد و رشوه» و «وابستگی‌های اقتصاد کشور ترکمنستان به چین طی سال‌های اخیر به خصوص در حوزه صادرات گاز» (Bohr, 2016: 2) فضا را برای حضور ایران بسیار محدود ساخته است؛ از این رو، همین معضل در روابط اقتصادی این کشور با ایران نیز تأثیرگذار بوده است. همچنین با توجه به اینکه بخش خصوصی در ترکمنستان نقشی ندارد، یکی از مؤلفه‌های مؤثر در رابطه دو کشور، فعال شدن تعاملات دیپلماتیک است، کما اینکه در هر مقطعی که رئیس‌جمهور ورود کرده و سفیر فعالی در این کشور حضور داشته اتفاقات خوبی برای بخش خصوصی در این کشور صورت گرفته است. به عبارتی، در این زمینه مهم‌ترین اقدام می‌تواند ورود قوی‌تر دستگاه دیپلماسی برای ارتباط با این کشور با هدف کاهش مشکلات باشد (دنیای اقتصاد، شهریور ۱۴۰۰).

موضوع رژیم حقوقی دریای خزر: مرزهای زمینی ایران و ترکمنستان از چند دهه پیش تعیین شده است؛ اما مرزهای دریایی از آنجا که به موضوع کلی تعیین رژیم حقوق دریای خزر وابسته است، هنوز در حوزه دیپلماتیک به نتیجه مشخصی نرسیده است. ترکمنستان در ۱۹۹۳ حدود مرزی خود در خزر را با اقدامی یک‌جانبه تعیین کرد که با نظام حقوقی دریاها مغایر بود و نقض کامل حقوق بین‌الملل و قرارداد مینسک محسوب می‌شود (نصرتی و دیگران، ۱۳۹۶: ۴۵۶). این موضوع طی سی سال گذشته یکی از عوامل تأثیرگذار در روابط ایران و ترکمنستان بوده است که در برخی مواقع پررنگ‌تر هم شده و یا بالعکس نقش آن چندان محسوس نبوده است. به هر حال، این موضوع، عاملی بسیار تأثیرگذار در روابط ایران با ترکمنستان بوده است. منبع اصلی درآمد جمهوری ترکمنستان گاز و نفت است. ترکمنستان از حیث ذخایر گازی، مقام ششم را در جهان دارد (اتاق مشترک ایران و ترکمنستان). بسیاری از میدان‌های نفتی ترکمنستان در حوزه جنوبی دریای خزر و منطقه خشکی گرشیزلیک در غرب این کشور واقع است. بیشتر ذخایر نفت ادعایی ترکمنستان در مناطق مورد مناقشه دریای خزر واقع شده‌اند و بدون توافق میان ایران، جمهوری آذربایجان و ترکمنستان در مرزهای دریایی، ترکمنستان قادر به توسعه عملیات اکتشاف و استخراج در این منطقه نخواهد بود (شانا، ۱۳۹۲).

موانع سیاست همسایگی	الزامات سیاست همسایگی
<ul style="list-style-type: none"> ○ ساختار حکومتی بسته در ترکمنستان ○ اقتصاد دولتی و انحصاری در ترکمنستان ○ موضوع رژیم حقوقی دریای خزر 	<ul style="list-style-type: none"> ○ موقعیت ژئوپلیتیک و ضرورت‌های همکاری اقتصادی ○ بازیگران منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای (غرب و آمریکا، اسرائیل، روسیه)

چالش‌های امنیتی ناشی از هم‌جواری: بر اساس برخی ارزیابی‌ها، بخشی از مواد مخدر تولید شده در افغانستان از طریق آسیای مرکزی به روسیه و اروپا قاچاق می‌شود. ترکمنستان یکی از مسیرهای قاچاق مواد مخدر افغانستان به روسیه و اروپا به شمار می‌رود (UNODC, 2018: 39-50)؛ از این رو، یکی از نگرانی‌های مرزی ترکمنستان از مرزهای مشترک خود با افغانستان در مورد قاچاق مواد مخدر است. مرز طولانی میان این دو کشور اهمیت زیادی در ایجاد زندگی صلح‌آمیز در افغانستان دارد. بدین ترتیب، درگیری‌های نظامی داخلی در افغانستان ممکن است به ناآرامی در مرز این کشورها منجر شود که برای امنیت ملی ترکمنستان پذیرفتنی نیست. با وجود جنگ و ناامنی، احتمال گسترش افراطی‌گری به داخل این کشور به شدت وجود دارد همین موضوع سبب نگرانی دولت این کشور شده است؛ زیرا افغانستان با تاجیکستان، ترکمنستان و ازبکستان مرز مشترکی به طول ۲۳۸۷ کیلومتر دارد. گزارش‌ها حاکی از آن است که از زمانی که طالبان حمله نظامی را آغاز کرده‌اند، هزاران نیروی نظامی و غیرنظامی افغان در تلاش برای فرار از خشونت‌های طالبان، وارد آسیای میانه شده‌اند. گزارش اخیر سازمان ملل متحد نشان می‌دهد که بیش از ده هزار جنگجوی خارجی از کشورهای همسایه آسیای مرکزی، پاکستان و منطقه خودمختار اوغور سین کیانگ چین در افغانستان حضور دارند که بیشتر آن‌ها در صفوف طالبان، القاعده و دولت اسلامی خراسان (داعش) هستند. علاوه بر این، حضور گروه‌های تروریستی آسیای مرکزی مانند جنبش اسلامی ازبکستان^۱ نگرانی‌ها را از سرایت آشفتگی کنونی در افغانستان به این کشورها افزایش داده است (Wani, 2021). رابطه ترکمنستان با افغانستان بیشتر ملاحظات اقتصادی دارد (Weitz, 2021).

ترکمنستان برای صادرات منابع طبیعی و تنوع بخشیدن به بازارهای انرژی صادراتی خود به امنیت نیاز دارد. علاوه بر آن، ترکمنستان در پروژه بزرگ و بین‌المللی «تاپی» با افغانستان مشارکت دارد که زمینه انتقال انرژی از این کشور به پاکستان و هند را از طریق افغانستان

^۱. IMU

میسر می‌کند (Sadykov, 2013(b)). در این راستا، در فوریه ۲۰۲۱، طالبان هیئتی را به ترکمنستان فرستاد تا توضیح دهد که رژیم جدید به دنبال ایجاد اختلال در پروژه تاپی نیست. (Eurasianet, Feb. 6, 2021). هم‌زمان با آن، پروژه بزرگ تاپ که برق ترکمنستان را به پاکستان انتقال خواهد داد نیز از مسیر افغانستان می‌گذرد؛ به همین دلیل، ثبات و آرامش در افغانستان، نیاز اساسی ترکمنستان است. همچنین ترکمنستان عضو سازمان پیمان امنیت جمعی^۱ نیست. این موضوع به طور بالقوه این کشور را در معرض آسیب‌پذیری خطرناکی قرار می‌دهد در صورتی که نتواند امنیت را در امتداد مرز افغانستان تأمین کند. روسیه می‌تواند به دفاع از کشورهای هم‌مرز که عضو پیمان امنیت جمعی هستند کمک کند؛ اما ترکمنستان از این حمایت روسیه محروم خواهد بود (Mehra & Wentworth, 2021). یکی دیگر از نگرانی‌های مشترک برای همه کشورهای منطقه، جریان پناه‌جویان افغان در نتیجه قدرت گرفتن طالبان است. ترکمنستان نگران شکل‌گیری جریان‌های افراطی در افغانستان است. بدون تردید با قدرت این گروه در افغانستان، افراطی‌گری و جهادی‌گری، نه تنها به ترکمنستان که به بیشتر کشورهای همسایه افغانستان وارد خواهد شد، به طوری که پوتین به مردم آسیای میانه در مورد قبول فشارهای غرب برای پذیرش پناه‌جویان از افغانستان هشدار داده و مدعی شده است که این موضوع می‌تواند منجر به ورود «ستیزه‌جویان تحت پوشش پناه‌جویان» به روسیه و همسایگان آسیای مرکزی شود (Weitz, 2021). اگرچه طالبان به کشورهای هم‌مرز خود اطمینان داده‌اند که به هیچ گروهی اجازه حمله به کشورهای همسایه یا درگیری در نزدیکی مرزها را نخواهند داد؛ اما با توجه به فقر، نقض حقوق بشر، فساد و سلاح‌های پیشرفته‌ای که نیروهای آمریکایی در حال عقب‌نشینی به جا گذاشته‌اند در بیشتر این کشورها، اثرات این وضعیت می‌تواند به سرعت گسترش یابد. به تبع این موضوع می‌تواند چالشی دیگر برای جمهوری اسلامی ایران از لحاظ امنیتی باشد.

نتیجه

کشور ترکمنستان به دلیل هم‌جواری و همسایگی با جمهوری اسلامی ایران و وجود الزامات و ظرفیت‌هایی، برای دستگاه سیاست خارجی کشور حائز اهمیت است. مجاورت جغرافیایی، پیوندهای قومی، اشتراکات دینی و فرهنگی و فرصت‌های اقتصادی از جمله ظرفیت‌های موجود میان دو کشور محسوب می‌شوند. در این راستا، حضور کشورهای

^۱. Collective Security Treaty Organization (CSTO)

منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای به خصوص غرب و آمریکا، اسرائیل و روسیه و همچنین موقعیت ژئوپلیتیک و ضرورت‌های همکاری اقتصادی از الزامات و ضرورت‌های سیاست همسایگی میان دو کشور هستند. اساساً وجود ظرفیت‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی در دو کشور، بستر هم‌گرایی و همکاری میان آن‌ها را فراهم می‌کند و این موضوع سبب کاهش تنگناهای سیاسی و اقتصادی برای ایران خواهد شد. از طرف دیگر، رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای همچون اسرائیل و ایالات متحده آمریکا و تحریم‌های گسترده اقتصادی، تجاری و... توسط غرب می‌تواند زمینه‌ساز واگرایی میان ایران و ترکمنستان شود. یکی از شروط و مبانی اصلی در سیاست همسایگی، رضایت همسایه‌ها از یکدیگر و از ارکان اساسی آن، حفظ و برقراری ثبات در روابط و همچنین شناسایی همه قابلیت‌های موجود در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی، امنیتی و فرهنگی است. این امکان و شرایط در حال حاضر در ارتباط با ترکمنستان وجود دارد که با اراده مقامات دو طرف، سیاست‌هایی در راستای افزایش روابط دوجانبه از جمله روابط تجاری اجرایی شود. چنان‌که در پی مذاکرات میان رؤسای راه‌آهن ایران و ترکمنستان در چهارچوب شانزدهمین اجلاس «کمیسیون مشترک همکاری‌های اقتصادی، بازرگانی، علمی و فرهنگی بین ایران و ترکمنستان»، تفاهم‌نامه همکاری‌های مشترک ریلی میان ایران و ترکمنستان در ۵ آبان ۱۴۰۰ امضا شد که توسعه صادرات و ترانزیت، افزایش دوبرابری مبادله و پذیرش واگن از مرز ریلی سرخس، شروع مجدد فعالیت مرز آرتیق- لطف‌آباد، برگزاری جلسات مشترک بین نمایندگان راه‌آهن دو کشور از موارد مطرح‌شده در سند همکاری میان دو کشور بود. به نظر می‌رسد اجرای این سند، توسعه همکاری‌ها، افزایش حجم مبادلات کالا، توسعه حمل‌ونقل ریلی و رونق اقتصادی دو کشور را به دنبال دارد. در این راستا چند راهکار جهت تقویت روابط دو کشور پیشنهاد می‌شود:

اولویت دادن به همسایگان و کشورهای منطقه در سیاست‌های کلان کشور؛ طراحی استراتژی جامع و بلندمدت درباره کشور ترکمنستان؛ نهادمندسازی روابط با این کشور در قالب فعالیت جدی و مفید اتاق مشترک بازرگانی ایران با ترکمنستان؛ استفاده از ظرفیت‌های حمل‌ونقل ریلی و خط آهن و تکمیل و بهره‌برداری از خطوط مواصلاتی و ترانزیتی؛ گسترش روابط سیاسی قوی دوجانبه؛ توسعه بازارها و بازارچه‌های مرزی؛ تسهیل فعالیت بخش خصوصی در مناسبات دو کشور؛ حضور فعال و جدی در ساختارها و سازمان‌های منطقه‌ای آسیای مرکزی و قفقاز.

منابع و مآخذ

فارسی

- ابوالحسن شیرازی، حبیب‌الله، ۱۳۹۷، «روابط خارجی جمهوری اسلامی ایران و تاجیکستان؛ بسترهای هم‌گرایی و زمینه‌های واگرایی»، *فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل*، س ۱۱، ش ۲۴.
- اکبری، حسین و پیمان غنی‌زاده، ۱۳۹۹، «روابط اسرائیل و آذربایجان و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه دانش تفسیر سیاسی*، س ۲، ش ۳، صص ۱۶۸-۱۴۲.
- امیراحمدیان، بهرام، ۱۳۸۳، «تعامل فرهنگی ایرانیان و ترکان در آسیای مرکزی»، *فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی*، س ۱۳، ش ۴۸، ص ۱۵۸.
- اتاق مشترک ایران و ترکمنستان، «اقتصاد ترکمنستان در یک نگاه»، قابل دسترسی در: <http://irtkcc.com>
- ایرنا، ۱۰ خرداد ۱۳۹۵، «راه آهن و بندر خشک اینچه برون ۲ زیرساخت مهم توسعه گلستان».
- برزگر، کیهان، ۲۲ آبان ۱۴۰۰، «زنجیره اتصال منطقه‌ای»، *روزنامه شرق*.
- _____، ۱۴۰۰، «شرق‌گرایی و سیاست همسایگی»، *گفت‌وگو با دبلماسی آسیایی*، ش ۸ و ۹، صص ۱۵-۱۲.
- سازمان توسعه تجارت ایران، مهر ۱۳۹۵، «بررسی روند تجارت خارجی ایران با ۱۵ کشور همسایه در یک دهه گذشته»، قابل دسترسی در:
- http://sk-eghtesadi.ir/Dorsapax/Data/Sub_30/File/899.pdf
- شانا، ۲۱ خرداد ۱۳۹۲، «بررسی جامع وضعیت انرژی و ذخایر نفت و گاز در کشور ترکمنستان».
- پسرک لو، غلامحسین، ۱۳۹۳، «سیاست‌های قومی کشور ترکمنستان و تأثیرات آن بر هم‌گرایی یا واگرایی ترکمن‌های ایران»، *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه تهران مرکزی، ص ۶۳.
- «تنگناهای تجارت با ترکمنستان»، ۲۸ شهریور ۱۴۰۰، *گفت‌وگو با رئیس هیئت مدیره شرکت بازرگانی نوین تجارت باشماق*، *روزنامه دنیای اقتصاد*، <https://donya-e-eghtesad.com>.
- دهقانی فیروزآبادی، جلال، ۱۳۸۸، «تحول در نظریه‌های منطقه‌گرایی»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، مرکز مطالعات عالی بین‌المللی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، (ویژه همایش مطالعات منطقه‌ای)، س ۲، ش ۵، صص ۹۹-۱۱۶.
- «دیدار رئیس‌جمهوری ترکمنستان با رهبر انقلاب»، ۱۱ آذر ۱۳۹۴، *وبگاه مقام رهبری*، قابل دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=31449>
- روحی دهبنه، مجید، ۱۳۹۳، «مفهوم‌سازی هم‌گرایی و منطقه‌گرایی در روابط بین‌الملل از منظر سازه‌انگاری (مطالعه موردی: اتحادیه اروپا)»، *نشریه پژوهش‌های روابط بین‌الملل*، ش ۱۳، ص ۸.
- فلاح، رحمت‌الله، ۱۳۸۹، *راهبردهای اسرائیل در اوراسیا: با تأکید بر آسیای مرکزی و قفقاز*، تهران: اندیشه‌سازان نور، ص ۱۰۲.
- کوهکن، علیرضا و یوسف مؤمنی فرد، ۱۳۹۹، «بررسی زمینه‌های هم‌گرایی ایران و ترکمنستان»، *دانش تفسیر سیاسی*، س ۲، ش ۴، صص ۱۵۴-۱۳۳.
- کیانی، جواد و دیگران، ۱۳۹۶، «بررسی عوامل هم‌گرایی در روابط ایران و پاکستان و تأثیر آن بر امنیت نواحی مرزی»، *فصلنامه پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام*، س ۹، ش ۲، صص ۱۶-۵.

کولایی، الهه و آزاده الهمرادی، ۱۳۹۰، «سیاست انرژی روسیه در آسیای مرکزی»، *فصلنامه راهبرد*، ش ۶۱، ص ۳۲.

کولایی، الهه و حمیدرضا عزیزی، ۱۳۸۹، «نقش انتقال انرژی در روابط ترکمنستان با روسیه، مطالعات اوراسیای مرکزی»، *مرکز مطالعات عالی بین المللی*، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، س ۳، ش ۷، صص ۱۰-۱۲۴.

کولایی، الهه، ۱۳۷۶، *سیاست و حکومت در آسیای مرکزی*، تهران: انتشارات سمت، ص ۷۲.
 اتاق مشترک بازرگانی ایران و ترکمنستان، فروردین ۱۳۹۹، «گزارش تجاری کشور ترکمنستان»، قابل دسترسی در:

<http://irtkcc.com/wp-content/uploads/2020/.pdf>

گوهری مقدم، ابودر و میثم بشیری لحافی، ۱۳۹۶، «کاربست نظریات هم‌گرایی در طراحی مدل هم‌گرایی منطقه ای در حوزه همسایگی جمهوری اسلامی ایران»، *دوفصلنامه علمی- پژوهشی دانش سیاسی*، س ۱۳، ش ۱، ۱۳، پیاپی ۲۵، صص ۹۸-۷۱.

نصرتی، شهریار و دیگران، ۱۳۹۶، «امکان‌سنجی هم‌گرایی ایران با جمهوری آذربایجان و ترکمنستان در قرن ۲۱ و ارائه الگوی راهبردی با رویکرد صلح پایدار»، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، س ۱۰، ش ۲، صص ۴۶۶-۴۴۹.
 یاری، احسان و دیگران، ۱۳۹۴، «تحلیل و ارزیابی گره ترکمنستان در شبکه منطقه ای ایران؛ فرصت‌ها و چالش‌های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی همکاری ایران و ترکمنستان»، *فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام*، س ۴، ش ۱۵، صص ۲۲۲-۱۹۵.

لاتین

“Afghan Opiate Trafficking Along the Northern Route”, June 2018, *United Nation Office on Drugs and Crime (UNODC)*, available at: https://www.unodc.org/documents/publications/NR_Report_21.06.18_low.pdf.

Aliyev, Nurlan, May 27, 2020, “U.S. Presence in Central Asia: Realities and Perspectives”, *The Central Asia-Caucasus Analyst*, available at:

<https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13619-us-presence-in-central-asia-realities-and-perspectives.html>.

Bohr, Annette, March 2016, “Turkmenistan: Power, Politics and Petro-Authoritarianism”, *Russia and Eurasia Programme*.

Dassa Kaye & Others, 2011, “Israel and Iran A Dangerous Rivalry”, *The RAND Corporation*, available at: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monographs/2011/RAND_MG1143.pdf.

EIA, “Turkmenistan, U.S. Energy Information Administration”, last update: July 2016, available at: <https://www.eia.gov/international/overview/country/TKM>

Hierman, Brent, 2021, *The World Today Series: Russia and Eurasia 2020–2022*, Rowman & Littlefield.

“Iran Exports to Turkmenistan”, *Trading Economics*, available at: <https://tradingeconomics.com/iran/exports/Turkmenistan>.

Indeo, Fabio, July 10, 2018, *Settling the Caspian Issue and Realizing the Trans-Caspian Energy Corridor*, *The Diplomat*, available at: <https://thediplomat.com/2018/07/settling-the-caspian-issue-and-realizing-the-trans-caspian-energy-corridor/>.

Iran- Turkmenistan trade, “The Observatory of Economic Complexity (OEC)”, available at: <https://oec.world/en/profile/bilateral-country/irn/partner/tkm>.

Kaleji, Vali, 2021, “New Gas Cooperation Between Iran And Turkmenistan: Prospects and Limitations”, *Eurasia Daily Monitor*, Vol. 18, Issue. 189, available at: <https://jamestown.org/program/new-gas-cooperation-between-iran-and-turkmenistan-prospects-and-limitations/>.

Leonard, Peter, Apr 7, 2021, “Turkmenistan: End Of The Road Ror The Roaring Growth Myth?”, *Eurasianet*, available at: <https://eurasianet.org/turkmenistan-end-of-the-road-for-the-roaring-growth-myth>.

Mehra LL.M, Tanya, Wentworth, Matthew, Aug 27, 2021, “The Rise Of The Taliban In Afghanistan: Regional Responses And Security Threats”, *The International Centre for Counter-Terrorism (ICCT)*, available at: <https://icct.nl/publication/the-rise-of-the-taliban-in-afghanistan-regional-responses-and-security-threats/>

Nichol, Jim, December 12, 2013, “Turkmenistan: Recent Developments And U.S. Interests Specialist In Russian And Eurasian Affairs”, *Congressional Research Service*, available at: <https://sgp.fas.org/crs/row/97-1055.pdf>.

Rumer, Eugene & Others, (January 25, 2016), “U.S. Policy Toward Central Asia 3.0”, *Carnegie Endowment For International Peace*, available at: <https://Carnegieendowment.org/2016/01/25/U.S.-Policy-Toward-Central-Asia-3.0-Pub-62556>.

Sadykov, Murat, 2013(a), “Turkmenistan: Israeli PM Seeks To Bolster Relations On Iran’s Border”, *Eurasianet*, 1 October, available at: <https://.org/turkmenistan-israeli-pm-seeks-to-bolster-relations-on-irans-border>.

Sadykov, Murat, 2013(b), “Turkmenistan Draws Attention To Gas-Expansion Plans,” *Eurasianet*, available at: <https://eurasianet.org/turkmenistan-draws-attention-to-gas-expansion-plans>.

“Saudi, Israel tie-up' in Turkmenistan”, *UPI*, Available at: 95231260467100 <https://www.upi.com/Saudi-Israel-tie-up-in-Turkmenistan>.

“Taliban Vows To Guarantee Safety Of Trans-Afghanistan gas pipeline”, 2021, *Eurasianet*, available at: <https://eurasianet.org/taliban-vows-to-guarantee-safety-of-trans-afghanistan-gas-pipeline>.

“Turkmenistan Country Report 2020”, available at: <https://bti-project.org/en/reports/country-report/TKM#pos4>.

Weitz, Richard, 2021, “Central Asia’s Taliban Surprise”, *Middle East Institute*, available at: <https://www.mei.edu/publications/central-asias-taliban-surprise>

Wani, Ayjaz, 2021, “Resurgent Taliban And Its Implications On Central Asia”, *Observer Research Foundation*, available at: <https://www.Offline.Org/Expert-Speak/Resurgent-Taliban-And-Its-Implications-On-Central-Asia/>
www.cia.gov.

<https://www.eia.gov/international/analysis/country/TKM>.

<https://www.ethnologue.com/country/IR/status#People,2018>.

